

Passiivilauseiden suomentamisesta

Ruotsin, englannin, saksan jne. koulu-kieliopit opettavat, että näiden kielten agentillinen passiivirakenne suomenneetaan vaihtamalla passiivinen predikaatti aktiiviseksi sekä muuttamalla alkuperäisen lauseen subjekti objektiksi ja agentti subjektiksi: *Rågen tröskas av bonden — Talonpoika pui rukiin; This book was written by Kipling in 1920 — Kipling kirjoitti tämän kirjan v. 1920.*

Tämä kielioppien esittämä nyrkkisääntö onkin useiden passiivilauseiden kohdalla riittävä. Suomennostyössä törmää kuitenkin usein tapauksiin, joissa sen mekaaninen soveltaminen tuottaa vaillinaisen tuloksen tai osoittautuu suorastaan mahdottomaksi: suomen kieli tekee tämän. Seuraavassa joitakin huomioita eräistä passiivitapauksista, joiden suomentamisen tuskin on olemassa mitään patenttiratkaisua.

1. Kieliopit antavat esimerkkejä samoista lauseista aktiivi- ja passiivimuotoisina rinnakkaispareina, esim. *Bonden tröskar rågen — Rågen tröskas av bonden; A boy opened the door — The door was opened by the boy; Der Lehrer lobte uns — Wir wurden von dem Lehrer gelobt.* Käytännössä tämännäppäiset lauseparit eivät kuitenkaan ole koskaan täysin samanveroisia. Niillä on ensinnäkin tyyliero, passiivi on kaikkiaan kirjallisempi ilmaismuoto kuin

aktiivi; esimerkiksi ruotsin murteissa on agentillinen passiivi miltei tuntematon (ks. Gösta Holm, *Svenskt talspråk*, 1967, s. 205, 209). Toiseksi passiivin avulla voidaan saada esiin sellaisia merkitysvivahdteita, joita ei pystyttäisi yhtä vaivattomasti ilmentämään aktiivilauseella etenään kirjoitetussa tekstissä, jossa ajatusta ei voida selventää äänenpainolla. Yleissäänntönä voidaan sanoa, että passiivia käytettäessä siirretään lauseen lähtökohdaksi tekijän ja sen toiminnan sijaan tekemisen kohde (passiivilauseen subjekti, joka usein aloittaa lauseen); sen jälkeen ilmaistaan, mitä kohteelle tapahtuu. Huomio kiinnyy tällöin tekijään eli agenttiin: agenttihan sijoittuu yleensä lauseen loppuosaan, usein viimeiseksi lauseenjäseneksi (paitsi saksassa, jossa verbi on viimeisenä), ja se on siten uutena esitettävän, tähdennteyn asian asemassa. Käytännössä passiivilauseen painotus kai vaihtelee niin, että pääpaino voi olla millä tahansa tärkeäksi tähdennteyllä lauseenjäsenellä: ei vain uututtaan tärkeällä agentilla vaan asia-yhteyden mukaan myös eri syistä tähdennteyillä subjektilla ja itse tapahtumisellakin. Kielioppien irralliset ja yksinkertaistetut esimerkkilauseet eivät siksi pystykään juuri valaisemaan passiivilauseiden jäsenten keskinäisiä painosuhteita.

Usein on tosin kysymys niin pienistä vivahde-eroista, että suomentajan ei kannata vaivata niillä päätään. Mutta toisinaan on ajatusyhteyden selventämiseksi syytä korostaa käännöksessä lauseen sisäisiä painosuhteita. Se mikä lauseessa on

uutta ja ennen mainitsematonta tai muuten painollista, voidaan usein tuoda ilmi käyttämällä hyväksi suomen joustavaa sanajärjestystä. Eräässä Kreikan maantieteellistä asemaa ja pinnanmuodostusta koskevassa tekstissä kerrotaan: *Each valley or plain is cut off from its neighbors by a mountain or an arm of the sea.* Tavanomaista sanajärjestystä subjekti—predikaatti—objekti käyttävä suomennos *Vuori tai merenlahti eristää jokaisen laakson ja tasangon sen naapureista* ei ohjaa kyllin selvästi lukijan huomiota lauseen pääsisältöön, siihen että laaksot ja tasangot ovat eristyksissä. Myös eristyneisyyden aiheuttajat, vuoret ja merenlahdet, mainitaan vain kuin ohimennen, vaikka alkuperäislause tuo ne esiin tärkeänä, ennestään tuntemattomana elementtinä. Sen sijaan käänteinen sanajärjestys asettaa eri lauseenjäsenet keskenään uuteen tärkeysjärjestykseen: *Jokaisen laakson ja tasangon eristää vuori tai merenlahti sen naapureista.*

Toinen esimerkki, katkelma historiallista tekstiä: *The Rhine and Danube rivers, and a wall joining the two, formed the Roman frontier in Europe. The Roman attempt to push east of the Rhine was checked by Arminius and his Germans.* Käännös, jossa jälkimmäisen virkkeen passiivirakenne on jälleen suomennettu käyttäen tavanomaista sanajärjestystä, kuuluisi seuraavasti: *Rooman valtakunnan rajana Euroopassa olivat Rein ja Tonava sekä valli, joka yhdisti ne toisiinsa. Arminius ja hänen germaaninsa estivät roomalaisten yrityksen tunkeutua Reinin itäpuolelle.* Lukija jäisi luultavasti hiukan ymmälleen: miten nämä kaksi virkettä liittyvät toisiinsa ja missä on jälkimmäisen virkkeen painopiste? Englanninkielisen tekstin toinen virke esittää kolme seikkaa, jotka kaikki ovat entuudestaan tuntemattomia ja keskenään likipitään yhtä tärkeitä: 1) roomalaiset yrittivät tunkeutua Reinin itäpuolelle, 2) yritys estettiin, 3) estäjinä olivat Arminius ja hänen germaaninsa. Jo passiivimuoto sinänsä on lukijalle varoituksena: nyt esitetään jotakin tärkeää, osta ei ole aiemmin ollut puhetta. Passiivimuodon ansiosta sekä roomalaisten tun-

keutumisyritys että Arminius ja germaanit sijoittuvat lauseessa painokkaksiin asemiin, toinen huomiota kiinnittäväksi lähökohdaksi alkuun, toinen uutta esittäväksi jatkeeksi loppuun. Sen sijaan suomennoksessa roomalaisten yritys joutuu objektina huomaamattomaan asemaan keskelle lausetta. Tällä kertaa ei asiaa paljon paranna sanajärjestyksen muuttaminenkaan: *Roomalaisten yrityksen — — estivät Arminius ja hänen germaaninsa.* Arminius joukkoineen saisi nyt osakseen kohtuuttoman huomion, ja lukija jäisi odottamaan mainintaa siitä, ketkä toiset estivät joidenkin muiden yrityksen. Pulasta voidaan kuitenkin selvittää säilyttämällä *yritys* subjektina kuten se on englantilaisessakin lauseessa, esim. *Roomalaisten yritys tunkeutua Reinin itäpuolelle sortui Arminiuksen ja hänen germaaniensa vastarintaan.*

Eri asia on, että tätä suomennosta voidaan moittia liiallisesta tiiviydestä, liian monen uuden asian sullomisesta samaan lauseeseen; vaikka alkuperäinen passiivilause sisältää yhtä paljon uutta informaatiota, se on helpompi tajuta. Jos halutaan keventää lauserakennetta ja tuoda tapahtumien keskinäiset suhteet selvemmin esiin, voidaan lause suomentaa seuraavaan tapaan: *Roomalaiset koettivat tunkeutua Reinin itäpuolelle, mutta Arminius ja hänen germaaninsa estivät yrityksen ~ mutta yritys sortui A:n ja hänen germaaniensa vastarintaan.*

2. Vieraisissa kielissä käytetään usein vuorotellen aktiivisia ja passiivisia subjektin pysyessä samana. Näin voidaan samassa virkkeessä ja lauseessakin ilman hankalia lauserakenteen vaihdoksia kertoa vuoron perään siitä mitä subjekti tekee ja siitä mitä sille tehdään, mitä sille tapahtuu. Esim. suppeuteen pyrkivässä, tietosanakirjamaisessa tekstissä tämä on erittäin kätevä keino — ja erittäin kiusallinen suomentajan kannalta.

Suomessakin tällainen aktiivin ja passiivin vaihtelu on tosin mahdollista silloin kun subjektin ja objektin suhde predikaativerbeihin on suunnilleen samanlainen, ts. kun subjektia ei esitetä toimivana teki-

jänä vaan predikaattiverbien merkityksen mukaisesti pikemmin kokijana: »Pisistratus seized power about 560 B.C., was forced out of office more than once, but always came back» — Peisistratos pääsi valtaan n. 560 eKr., karkotettiin virastaan useita kertoja mutta palasi aina takaisin; »Deras ledare föll i onåd och avrättades» — Heidän johtajansa joutui epäsuosioon ja mestattiin. Näissä esimerkeissä voidaan sama muoto (Peisistratos, heidän johtajansa) tajuta vuoroin subjektiksi, vuoroin objektiksi. Asia muuttuu mutkikkaammaksi, jos subjekti-objektina on persoonapronomini, koska näiden subjekti- ja objektimuodot eroavat toisistaan. Hän joutui epäsuosioon ja mestattiin olisi vanhassa kirjasuomessa käynyt päinsä mutta ei enää kuulosta hyväksyttävältä, lauseessa Hän joutui epäsuosioon ja hänet mestattiin taas pronominin toisto häiritsee.

Jos vieraskielisessä passiivilauseessa on myös agentti, ei suomennoksessa passiivimuoto tule lainkaan kysymykseen. Hankala on esim. seuraavanlainen tapaus, jossa aktiivipredikaatin jälkeen seuraa kaksi passiivipredikaattia, näistä toinen agentillinen: »Galba efterträdde Nero, blev mördad i ett soldatuppror och efterträddes i sin tur av Otho» (erästä tietosanakirjasta). Lauseen lakonista selkeyttä on mahdoton säilyttää suomennoksessa. Se on paloiteltava osiin, jotka sitten yhdistellään sopivalla tavalla, esim. Galba tuli hallitsijaksi Neron jälkeen, mutta sai surmansa sotilaskapinassa; hänen seuraajakseen tuli Otho tai Galba tuli hallitsijaksi Neron jälkeen. Kun hänet oli murhattu sotilaskapinassa, hänen seuraajakseen tuli Otho. Ruotsalainen lause etenee suoraviivaisesti, suomennos polveilee ja painopiste siirtyy siinä paikasta toiseen. Lakoninen suoraviivaisuus ei tietenkään ole sinänsä mikään yleispätevä tyyli-ihanne, mutta tietosanakirjassa se on paikallaan.

Sekä suomennoksissa että alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä näkee usein ratkaisuja, joilla on pyritty korvaamaan tuo suomesta puuttuva etu, mahdollisuus liittää samaan subjektiin sekä

aktiivi- että passiivipredikaatteja. Varsin yleinen passiivin korvike on tyyppi tuli tai joutui karkotetuksi, jonkun karkottamaksi. Sen avulla voidaan kerran mainittu subjekti säilyttää sellaisenaan eikä sitä tarvitse välillä muuttaa objektiksi, ja subjekti pysyy yhtä painokkaana, olipa se tekijänä tai kokijana. Tässä todellisen tarpeen synnyttämässä kiertoilmauksessa on vain viikana sen kömpelyys ja epähavainnollisuus. Parhaaseen tulokseen päästään epäilemättä muita teitä, mutta sopivan kiertotien löytäminen ei aina ole helppoa.

Esimerkkejä suomennoksista: »Kun sielu on tällaista ravintoa nauttinut — —, sen ei tarvitse pelätä että se ruumiista erottuaan hajoaisi, joutuisi tuulen lemmittämäksi ja kerrassaan tuhoutuisi» (suomennettu kreikasta); muutosehdotus: — — että se ruumiista erottuaan hajoaisi taivaan tuuliin ja kerrassaan tuhoutuisi. »Kun he ovat päässeet perille, he joutuvat aivan liian usein työnantajien ja työnvälitystoimistojen pettäviksi ja riistämiksi» (suom. englannista); muutosehdotus: — — he joutuvat — — petollisten ja ahneiden työnantajien ja työnvälitystoimistojen armoille. »Potilas meni pukuhuoneeseen, mutta joutui hetken kulluttua lääketieteen opiskelija Tarasovin pidättämäksi joka — — palautti potilaan sairaalaan» (suom. venäjältä). Kyseessä on erään neuvostonovellin katkelma; kohta on osa sanomalehtiutisesta, jota novellin päähenkilö parhaillaan lukee, ja kääntäjä lieneekin siksi valinnut tahallaan tämän paperi-ilmauksen.

Sanomalehdistä poimittuja alkuperäisesimerkkejä: »Polkupyörällä sivutieltä päätielle ajanut rouva N. N. joutui henkilöauton tönäisemäksi ja sai surmansa» (vrt. En man omkom då han blev påkörd av en bil); »Jos rahaa ei ole antaa etukäteen, joutuu asumaan vaikka kylmässä varastossa, jos ei tule sieltäkin heitetyksi ulos»; »Rakennusliikkeen taholta ilmoitettiin laitteiden kuuluneen talon alkuperäisiin varusteisiin ja tulleen huoneistoihin asennetuiksi rakentamisen loppuvaiheessa».

Aktiivi-passiivitapausten joukossa ovat omana ryhmänään sellaiset sanonnat, jois-

sa esiintyy rinnakkain saman verbin aktiivi- ja passiivimuoto, tavallisesti infinitiivi (tyyppi *älska* -- *älskas*). Näillä vastakohtapareilla on kaksinkertainen tcho: nasevaan ilmaukseen sisältyi ajatuskieppi. Jäljet johtavat arvattavasti kreikkaan ja latinaan, joissa tämä kuvio oli suosittu varsinkin retorisessa tyyliissä, esim. kr. *filein* (rakastaa) *kai fileisthai*, *therapeuein* (hoitaa) *kai therapeuesthai*, lat. *amare* (rakastaa) *et amari*, *contemnere* (halveksia) *et contemni*, *laedere* (loukata) *et laedi*. Kreikassa ja latinassa — kuten ruotsissakin! — kuvio on erityisen tehokas siksi, että näissä kielissä infinitiivin preesensin aktiivi- ja passiivimuodot eroavat toisistaan vain päätteeltään. Englannissa ja saksassa tarvitaan passiivin infinitiivin muodostamiseen apuverbi. Tämä kenties heikentää hiukan vastakohtaparin tyyllitehoa mutta ei sen käytökelpoisuutta: Christianity brought to the world a feeling of *loving and of being loved*; Es gibt kein höheres Glück, als *zu lieben und geliebt zu werden*.

Entä suomessa? Runoilijalla on lupa sanoa: — — *jotk'* elämässä *tahrattiin ja tahravaat* (Kailas, Lapsen silmä). Muiden, myös suomentajien, on etsittävä toisia keinoja. Mutta jos vieraskielinen kuvio rakentuu infinitiiveille, tuskin runoilijakaan selviäisi siitä kunnialla. Suomestahan passiivin infinitiivi puuttuu, joten kiertotie on jälleen ainoa mahdollisuus. Toisinaan voi passiivin infinitiivin korvata *saada*-verbillä ja teon- tai ominaisuudennimellä: *amare et amari*, *lieben und geliebt werden* 'rakastaa ja saada vastarakkautta' (miksei myös 'rakastaa ja olla rakastettu'). Vastaavasti voi aktiivin infinitiivin korvata *antaa*-verbillä: »*Monere et moneri proprium est verae amicitiae*» — Tosiystävyteen kuuluu *muistutusten antaminen ja saaminen*; »Under this system, each man *helps* others and *is helped* by them in turn» — Tässä järjestelmässä jokainen on vuorollaan *aunantaja ja -saaja* (tai: — — kaikki *auttavat vuorotellen toisiaan*). Onneksaassa taupauksessa voi löytyä aivan toisenlainen ratkaisu: ruotsalaiselle sananlaskulle *Bättre förekomma än förekommas* antaa Hirven-

salon — Hedlundin Ruotsalais-suomalainen sanakirja vastineen *Parempi vara kuin vahinko* (Lampénin Ruotsalais-suomalainen suursanakirja: *Parempi ehtiä toimimaan ennen kuin yllätetään*).

Alkuperäisestä kuviosta ei kannata yrittää pitää kiinni kynsin hampain, sillä tulos voi olla perin kummallinen: »Luolassa tuhatjalkaiset löytävät *syötävää ja tulevat syödyiksi*» (ruotsalaisen tv-filmin suomenkielisestä selostuksesta); »[Villihevostet] viskoivat päätänsä, kiljahtelivat, karkasivat harja liehuen pystyyn *näykkimään ja tulemaan näykityiksi* ja kiljaisivat taas» (englanninkielisen nuorisoromaanin suomennoksesta).

3. Yllättäviä vaikeuksia saattaa ilmaantua silloin, kun passiivilauseen subjekti ja agentti ovat molemmat monikkomuotoisia. Latinantunneilla on jokavuotisena kompastuskivenä runoilija Simonideen haaksirikosta kertovan kappaleen lause »*Nautae* — — propter gravia onera aut *fluctibus deorantur* aut in litore *a latronibus necantur*». Ensimmäinen sana *nautae* 'merimiehet' on painollinen: tässä lauseessa kerrotaan merimiesten kohtalosta, seuraavassa esitetään miten vuorostaan Simonideen kävi. Pahaa-aavistamaton oppilas saattaakin aloittaa suomennoksensa tällä painokkaalla sanalla ja päätty näin tulokseen »*Merimiehet* — — raskaiden taakkojen vuoksi joko *aallot nielaisivat* tai rannalla *rosvoit tappoivat*». Vaikka ei ehkä synny suoraan vääriä käsitelmiä siitä kuka mitään nielaisi ja kuka kenetkin tappoi, jotakin on pahasti vialla. Syy on siinä, että lause on aloitettu kokonaisobjektilla, joka on muodoltaan samankaltainen kuin subjekti. Ensimmäinen sana, *merimiehet*, tajutaan ilman muuta nominatiiviksi ja siis subjektiksi, mutta lauseen lopussa paljastuu, että se olikin objekti. Turvautumalla *joutua*-rakenteeseen vältytään vääristä hahmotukselta, mutta tulos on enemmän latinaa kuin suomea: »Raskaiden taakkojen vuoksi *merimiehet joutuivat* joko *aaltojen nieläisiksi* tai rannalla *rosvojen tappamiksi*».

Asia on siis uskallettava ilmaista aivan toisin, esim. *Koska merimiehillä oli raskaat taakat, osa heistä hukkui aaltoihin ja osan rosvot tappoivat rannalla.*

»Christ was baptised by John the Baptist in the waters of Jordan, and *his followers too were baptised by their priests.*» Englanninkielisen virkkeen molemmat lauseet noudattavat symmetrisesti kaavaa subjekti—predikaatti—agentti. Ensimmäisen lauseen suomentaminen ei tuota vaikeuksia: *Johannes Kastaja kastoi Kristuksen ~ Kristuksen kastoi Johannes Kastaja Jordanin vedessä.* Mutta toisen lauseen kohdalla nousee seinä eteen. Käännöstä **ja samoin hänen seuraajansa kastoivat heidän pappinsa* olisi mahdotonta hahmottaa tarkoitettulla tavalla; jos taas sanajärjestys muutetaan suoraksi, kompastutetaan pronomineihin *hänen ja heidän.* Avuksi tarjoutuvat jälleen saada-verbi ja substantiivi: — — *ja hänen seuraajansakin saivat kasteen omilta papeiltaan.*

»*Arbetena har utförts av professionella skyltmålare*» voidaan suomentaa esim. *Ammattimaiset kilpimaalarit ovat maalanneet (nämä) taulut ~ teokset tai Taulut ovat ammattimaisien kilpimaalarien tekemiä.* Mutta entäpä kun agenttiin *skyltmålare* kääntäjän kiuksaksi liittyy vielä relatiivilause, joka pakottaa sijoittamaan *kilpimaalarit* päälauseen viimeiseksi sanaksi? Eräässä näyttelyoppaassa, jossa oli sekä ruotsinkielinen että suomennettu teksti, koreilikin virke »*Teokset ovat maalanneet ammattimaiset kilpimaalarit*, jotka usein tämän työnsä ohella ottavat vastaan muotokuvamaalaustilauksia». Luonnoton ilmaus olisi voitu välttää käyttämällä vaikkapa käännöstä *Maalausten tekijät ovat ammattimaisia kilpimaalareita*, jotka — —.

Monikollisen kokonaisobjektin ja monikollisen subjektin samanmuotoisuus saattaa tehdä tepposet muillekin kielenkäyttäjille kuin vain suomentäjille. Vaikka sellainen lause kuin *Markkinat määräävät nykyisin kotiapulaiset — ei rouvat* (Jaana 1/1974) nopeasti hahmottuukin oikein, se ehti kuitenkin aiheuttaa lukijassa pienen säpsähdyksen. Tältä säästytään, jos muu-

tetaan ensimmäinen sana muotoon *markkinoita* tai *markkinoista*.

Marja Itkonen-Kaila